

W latach wojny domowej rozbieżności pomiędzy wartością realną a nominalną pieniądza w warunkach braku nadzoru centralnej władzy państwowej nad polityką emisyjną uzależnioną od poczynań poszczególnych przywódców politycznych, stają się coraz bardziej widoczne. Pogarszająca się sytuacja wewnętrzna w państwie pociągała za sobą poważne zakłócenia w funkcjonowaniu systemu monetarnego, które nie tylko przybierały postać cyklicznie powtarzających się kryzysów kredytowych powstałych na tle nadmiernej tezauryzacji srebrnego pieniądza, ale także wyrażały się obniżaniem zawartości srebra w denarach i ujmowaniem na wadze monety zdawkowej¹⁰⁸.

III. Fluktuacje wartości złota i srebra na tle rzymskiej polityki monetarnej okresu republiki (próba podsumowania)

Z pojawieniem się w połowie III wieku p.n.e. wyraźnych tendencji dewaluacyjnych, które w sposób niejednolity objęły poszczególne rodzaje nominałów, doszło w warunkach przyspieszonego rozwoju gospodarki rzymskiej do zachwiania dotychczasowego systemu wartości¹⁰⁹. Nie ulega wątpliwości, iż wydarzenia pierwszej i drugiej wojny punickiej wywarły decydujący wpływ na ukształtowanie się rzymskiego modelu systemu monetarnego poprzez stworzenie układu jednostek pieniężnych, w którym obok kredytowej monety miedzianej w obiegu uczestniczyły pełnowartościowe denary pełniące rolę podstawowego nominału w transakcjach wymiany. W przypadku pieniądza brązowego funkcjonującego na podstawie kursu przymusowego, narzuconego au-

¹⁰⁸ Na temat kryzysów kredytowych i wahań cen zob. C. Nicolet, *Les variations des prix et la „theorie quantitative” de la monnaie à Rome, de Cicéron à Pline l' Ancien*, Annales ESC XXVI, 1971, s. 1213 n. Tam też omówienie stanu źródeł i bibliografia. Bliżej zob. Cic. ad Attic. VII 18,4, IX 9,4; pro Flacco 67 (o zakazie eksportu złota z Azji); In Vatinius 12 (o zakazie eksportu złota i srebra z Puteoli); Caes. de bello civ. III 1,1–4; Dio Cocc. XLI 38,1 (wprowadzenie ograniczenia ilości gotówki w złocie i srebrze przechowywanej przez prywatnych obywateli). Odnośnie wymiany złota zob. również Cic. ad Attic XII 6; De Caelio, vide, quaeso, ne qua lacuna sit in auro. Ego ista non novi. Sed certe in collubo est detrimenti satis. Huc aurum si accedit. Podobnie Cic. ad Attic XI 1, XII 5. Por. A. Früchtel, *Die Geldgeschäfte bei Cicero*, Erlangen 1912 (diss.), s. 56 n.; T.R.S. Broughton, *A significant break in the cistophoric Coinage of Asia*, AJA VII, 1937, s. 248 n.; G. Tozzi, *Economisti greci e romani. Le singolare intuizioni di una scienza moderna nel mondo classico*, Milano 1962, s. 300; M. Frederiksen, *Caesar, Cicero and the problem of debts*, JRS LVI, 1966, s. 128 n. Dla obiegu monetarnego u schyłku republiki zob. M. Grant, *From Imperium to Auctoritas. A historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B.C.-A.D.14*, Cambridge 1946, s. 45 n.; A. Stazio, *Primi elementi per lo studio della circolazione argentea della repubblica Romana nell' Italia meridionale*, W: *Congres Intern. di Numism.*, Paris 1953, Paris 1957, vol. II, s. 205 n.; M.H. Crawford, *The Coinage of the Age of Sulla*, NC 7 ser. IV, 1964, s. 141 n.; id., *Money and exchange*, s. 41 n. Por. charakterystykę ówczesnej sytuacji na rynku monetarnym, jaką zamieszcza C.H.V. Sutherland *Coinage in Roman Imperial Policy*, 31 B.C.-A.D. 68, London 1951, s. 11 n.; A. Kunisz, *Geneza...*, s. 15 n.

¹⁰⁹ Zob. R. Pankiewicz, *op. cit.*, s. 22–23, 28–29, 33–36, 41–44.